



” Червінська О., Андрійчук Т., Власенко Р., Вискушенко Д. Теоретичні та методичні основи проведення екскурсій під час вивчення географії у закладах загальної середньої освіти. *Освіта. Інноватика. Практика*, 2023. Том 11, № 9. С. 63-70. <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol11i9-009>

Chervinska O., Andriychuk T., Vlasenko R., Vyskushenko D. Teoretychni ta metodychni osnovy provedennia ekskursii pid chas vyvchennia heohrafii u zakladakh zahalnoi serednoi osvity [Theoretical and methodological basis of conduct of excursions during the study of geography in institutions of general secondary education]. *Osvita. Innovatyka. Praktyka – Education. Innovation. Practice*, 2023. Vol. 11, No 9. S. 63-70. <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol11i9-009>

УДК 37.091:069.1

DOI: 10.31110/2616-650X-vol11i9-009

Оксана ЧЕРВІНСЬКА¹, Тамара АНДРІЙЧУК², Руслана ВЛАСЕНКО³, Дмитро ВИСКУШЕНКО⁴

Житомирський державний університет імені Івана Франка, Україна

¹*chervinska1983@gmail.com*

²<https://orcid.org/0000-0001-5402-9528>

andriychuk2012@ukr.net

³<https://orcid.org/0000-0002-3743-4406>

vlasenko_r76@ukr.net

⁴<https://orcid.org/0000-0002-1233-7650>

vda@zu.edu.ua

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСКУРСІЙ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ГЕОГРАФІЇ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Анотація. В даному дослідженні розкрито поняття екскурсії та її значення у вивченні географії. З'ясовано, що екскурсії є найбільш яскравою та ефективною формою унаочнення навчального матеріалу. З їх допомогою у учнів формується образне уявлення, зростає мотивація до вивчення географії, відбувається більш глибоке оволодіння знаннями, розвиваються навички роботи з приладами, самостійної навчально-дослідницької діяльності, виховується емоційне сприйняття навколишньої дійсності, естетична й екологічна культура. Крім цього, географічні екскурсії обумовлюють реалізацію міждисциплінарних зв'язків в процесі викладання предмету. Вони є важливою та необхідною складовою освітнього процесу, зокрема при вивченні географії.

Розглянуто історію розвитку екскурсійної справи в українських школах. Виявлено, що на сьогодні вчителі України мають широкі можливості стосовно реалізації екскурсійної роботи. Існує достатня кількість методичних рекомендацій та розробок, які здатні забезпечити ефективність цієї діяльності. Екскурсії проводяться під час уроків, дуже широко застосовуються в пришкольній дитячій оздоровчій таборній мережі. Повсюдно діють гуртки краєзнавчо-туристичного напрямку. Учніма пропонується долучитися до широкого переліку проєктів та акцій історичного, краєзнавчого, природничого спрямування.

Охарактеризовано форми проведення екскурсій. Виявлено основні вимоги щодо організації та безпеки екскурсій. Проаналізовано роль екскурсій у програмово-методичному забезпеченні шкільної географії. Розроблено анкету-опитувальник для з'ясування доцільності використання екскурсій. На основі результатів анкетування визначено особливості та необхідність проведення географічних екскурсій, їх вплив на результативність засвоєння освітньої програми в цілому. В роботі систематизовано та узагальнено значний обсяг науково-методичної інформації, пов'язаної з різними аспектами застосування екскурсій в процесі навчання географії в ЗЗСО. На базі отриманих даних показано конкретні приклади організації шкільних географічних екскурсій. Матеріал, вміщений в дослідженні, буде корисним для методистів, вчителів географії, студентів, які вивчають методику викладання географії. В роботі містяться розробки конкретних шкільних географічних екскурсій, актуальних для Житомирської області, а також надано методичні рекомендації вчителям щодо ефективного використання цієї форми роботи в процесі вивчення шкільних курсів географії.

Ключові слова: географія; методичні основи; екскурсії.

Oksana CHERVINSKA¹, Tamara ANDRIYCHUK², Ruslana VLASENKO³, Dmytro VYSKUSHENKO⁴

Zhytomyr Ivan Franko State University, Ukraine

¹*chervinska1983@gmail.com*

²<https://orcid.org/0000-0001-5402-9528>

andriychuk2012@ukr.net

³<https://orcid.org/0000-0002-3743-4406>

vlasenko_r76@ukr.net

⁴<https://orcid.org/0000-0002-1233-7650>

vda@zu.edu.ua

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASIS OF CONDUCT OF EXCURSIONS DURING THE STUDY OF GEOGRAPHY IN INSTITUTIONS OF GENERAL SECONDARY EDUCATION

Abstract. In this study, the concept of excursion and its importance in the study of geography is revealed. It was found that excursions are the most vivid and effective form of visualizing educational material. With their help, students develop a visual representation, motivation to study geography increases, a deeper acquisition of knowledge takes place, skills of working with devices, independent educational and research activities develop, emotional perception of the surrounding reality, aesthetic and ecological culture are cultivated. In addition, geographical excursions determine the implementation of intersubject connections in the process of teaching the subject. They are an important and necessary component of the educational process, in particular when studying geography.

The history of the development of field trips in Ukrainian schools is considered. It was revealed that today teachers of Ukraine have wide opportunities for the implementation of excursion work. There is a sufficient number of methodological recommendations and developments that can ensure the effectiveness of this activity. Excursions are held during lessons and are widely used in pre-school children's health camps. Local history and tourism circles are active everywhere. Pupils are invited to participate in a wide range of projects and actions of historical, local history, and nature.

The forms of excursions are characterized. The main requirements for the organization and safety of excursions have been identified. The role of field trips in programmatic and methodological provision of school geography is analyzed. A questionnaire was developed to find out the expediency of using excursions. Based on the results of the survey, the peculiarities and necessity of conducting geographical excursions, their influence on the effectiveness of learning the educational program as a whole were determined. The work systematizes and summarizes a significant amount of scientific and methodical information related to various aspects of the application of excursions in the process of teaching geography in ZSSO. On the basis of the obtained data, specific examples of the organization of school geographical excursions are shown. The material included in the study will be useful for methodologists, geography teachers, and students studying geography teaching methods. The work contains the development of specific school geographical excursions relevant for the Zhytomyr region, as well as methodological recommendations for teachers on the effective use of this form of work in the process of studying school geography courses.

Keywords: geography; methodical foundations; excursions.

Постановка проблеми. Сучасна система української освіти останнім часом активно реформується. Зміни, що сталися упродовж останніх 10-15 років, є доволі значними та відчутними. Передусім, варто зауважити, що домінуючим підходом до процесу надання освіти став компетентнісний підхід. В його основі лежить положення про те, що учні в школі мають отримувати не просто теоретичну інформацію, а набувати знання, вміння та навички так, щоб мати змогу використати їх за потреби у подальшому житті. Таким чином вводиться в дію принцип зв'язку освіти з реальною дійсністю, з повсякденним життям [1].

Географія є однією з ключових шкільних навчальних дисциплін, яка реалізує природознавчий освітній напрям. Наразі ведуться широкі дискусії про можливості вдосконалення процесу викладання цього предмету, зростання ефективності навчальних занять. Для досягнення цієї мети пропонуються різні шляхи, і один із – застосування краєзнавчого принципу навчання, який забезпечує зв'язок шкільної освіти та реального життя. Для реалізації краєзнавчого принципу навчання застосовуються різні методи та форми роботи. Однією з найбільш значимих форм роботи в даному контексті є навчальна екскурсія [4].

Екскурсії не є принципово новим явищем в освітньому процесі. Вони використовувалися доволі давно, і в історії української педагогіки та дидактики вже напрацьовано чимало теоретико-методичних матеріалів присвячених екскурсіям. Однак на фоні популярних нині інтерактивних чи інформаційно-комунікаційних технологій екскурсії трохи губляться. Особливо велике значення шкільні екскурсії мають для викладання географії, адже з їх допомогою учні на справжніх, «живих», а не проілюстрованих і змодельованих, прикладах спостерігають реальні природні та соціально-економічні об'єкти, явища та процеси. Саме екскурсійна форма проведення занять дозволяє урізноманітнити звичні шкільні будні, отримати нові враження, віднайти матеріали для подальшого дослідження. Екскурсії надають можливість педагогові проявити свій творчий підхід до викладання предмету, мотивувати здобувачів до навчання, розвивати їх дослідницько-пошукову компетентність [10]. Виходячи з вище сказаного потрібно досконало вивчити всі тонкощі організації екскурсій в процесі вивчення шкільних курсів географії, в цьому і полягає актуальність загальної проблеми.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Загальні теоретичні аспекти екскурсій дослідили В. Кочан, Ю. Костянець, О. Непша, Д. Яровой, К. Семенова. Розвиток шкільної екскурсійної справи в Україні в історичному контексті розглянули О. Костюкова, Л. Никитюк, С. Попова, К. Семенова. Теоретично-організаційні проблеми географічних екскурсій висвітлені в роботах А. Антоненка, Л. Василюка, Г. Дорожко, О. Варакути, Б. Гаврилюка, Л. Воловик, О. Гапчук, С. Гриценко, О. Непші, О. Червінської, В. Яковлевої. Окремі напрями географічних екскурсій були репрезентовані в працях Ю. Кірічука, Л. Покась, Н. Побідайло (екскурсії з фізичної географії), В. Грицевич, О. Попової (економіко-географічні), Г. Тамбовцева, В. Іванової, О. Непші, Т. Сапун, Л. Даценко, Т. Зав'ялової (геологічні, вивчення корисних копалин), В. Булгакова, М. Баштової (геоморфологічні), О. Браславської, О. Ситник (гідрологічні), М. Білянської, Л. Бондаренко, О. Лазебної, Т. Кобенька (екологічні) [4]. Цінними є напрацювання М. Крачила, який докладно описав методику учнівських географічних досліджень, які виконуються в тому числі й під час екскурсій [10].

Мета дослідження: дослідити теоретико-методичні основи екскурсійної роботи з учнями загальноосвітніх шкіл в процесі вивчення географії.

Методи. В ході дослідження було використано наступні методи: теоретичні (аналіз, синтез, індукція, дедукція, порівняння), спеціально-наукові (аналіз основних понять і термінів, аналіз літератури), емпіричні (узагальнення передового педагогічного досвіду).

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «екскурсія» походить від латинського слова «*excursio*», що перекладається як «вибігаю». Таким чином, в назві закладена одна із суттєвих характеристик екскурсії – виведення учнів за межі класу в інше середовище, безпосередньо до об'єкту, що вивчається [5]. Стосовно суті шкільних навчальних екскурсій, в різні періоди їх запровадження й

розвитку існувало різне їх бачення й трактування. Одні автори тлумачать екскурсію в якості методу навчання, інші – методу і форми чи тільки форми. На першому етапі впровадження екскурсій в шкільну практику вони здійснювались періодично як продовження традиційних уроків за межами класних кімнат. З формуванням методики екскурсійної роботи як окремі методи виділялися так і прийоми її проведення, як пояснення екскурсовода, демонстрація, спостереження, фіксування вражень, вправи та ін.

Сучасні курси шкільної географії в значній мірі базуються на краєзнавчому принципі навчання. Однією з найбільш ефективних форм краєзнавчої роботи є екскурсія. Це специфічна форма навчання, яка передбачає відвідування та безпосереднє спостереження певного об'єкту, що вивчається, під наглядом вчителя. Вона здійснюється поза межами класу, має дослідницький характер. Екскурсії проводяться в межах вивчення різних навчальних дисциплін, але мають особливе значення для географії. В ході географічних екскурсій учні можуть прямо спостерігати за певними географічними процесами та явищами. Така форма роботи надає багато навчально-виховних можливостей: чудово унаочнює навчальний процес, розвиває уважність, спостережливість, дослідницькі вміння учнів, формує інтерес до вивчення предмету, впливає на емоційну сферу, сприяє професійній орієнтації школярів, виховує шанобливе ставлення до природи та любов до рідного краю [2].

Зародження екскурсійної діяльності в українській освіті відбулося в другій половині XVIII – першій половині XIX ст. Саме в цей час надаються перші методичні рекомендації стосовно організації екскурсій в природу чи на виробництво. Формування системи екскурсійної роботи пов'язане вивченням пропозицій видатних європейських педагогів, а також розробками К. Ушинського, Д. Семенова, О. Янати. На межі XIX – XX ст. екскурсійна діяльність значно поширилася в практиці роботи освітніх установ як на західноукраїнських землях, так і на Наддніпрянській Україні. Проводилися краєзнавчі, літературно-мистецькі, природничі, історико-пізнавальні та навіть паломницькі екскурсії. В період УНР держава також опікувалася учнівською екскурсійною діяльністю, до цього була долучена С. Русова.

В 20-30-ті роки екскурсія була також поширеною формою навчання в школах України. Вони проводилися в межах суспільствознавчого та краєзнавчого навчальних курсів. Були поширені екскурсії рідним селом чи містом, відвідини певного виробництва. Створювалася мережа дитячих екскурсійних станцій [5].

Екскурсійна робота в навчальних закладах відновила після Другої світової війни. Вона мала багато напрямів, однак домінувало історичне ідеологічно-патріотичне спрямування. Працювали туристичні оздоровчі табори, дитячі екскурсійно-туристичні станції, туристичні школи, краєзнавчі та туристичні гуртки.

В незалежній Україні є широкі можливості для організації екскурсійної роботи школярів. Вона регламентована нормативними документами, внесена в якості обов'язкового елементу до навчальних програм [8].

Класифікація екскурсій, зокрема навчальних, є досить широкою. Їх розрізняють за змістом, за тематикою, за зв'язком з освітніми програмами, за обсягом, за витратами часу, за місцем проведення, за способом пересування, способом організації діяльності, способом організації сприйняття. Доволі різноманітним є форми проведення екскурсій. Географічні екскурсії поділяються на фізико-географічні та економіко-географічні.

Організація шкільних екскурсій є досить складним процесом. Особливо це стосується дальніх, автобусних екскурсій, адже при цьому мають дотримуватися чітких вимог правил безпеки. Організація екскурсій згідно вимог безпеки дозволить уникнути багатьох неприємностей, зробить екскурсію цікавою та пізнавальною. На керівникові лежить значна відповідальність за життя та здоров'я дітей, він мусить врахувати багато аспектів при її підготовці. Учні також мають додержуватися правил поведінки, слідкувати за власним здоров'ям та здоров'ям товаришів [1].

Навчальні екскурсії як обов'язкові форми роботи передбачені програмами шкільних курсів географії. Однак їх кількість незначна. Переважна частина екскурсій стосується фізичної географії. В 7-му та 10-му класах в навчальних програмах екскурсії взагалі не фігурують. Найбільше число екскурсій передбачене програмою для 6-го класу авторів С.Г. Кобернік, Р.Р. Коваленко, Т.Г. Гільберг, Л.М. Даценко. Однак, не зважаючи на незначну інтеграцію в навчальні програми екскурсійної роботи, вчитель може сам ініціювати проведення екскурсії, якщо буде вважати її доцільною. В програмах також подано чимало тем для учнівського дослідження, яке можна виконати в режимі екскурсії або з застосуванням її елементів [4].

Екскурсійна робота з географії розподіляється на дві категорії: екскурсії з фізичної та екскурсії з соціально-економічної географії. Вони мають подібну структуру, але різні об'єкти спостереження.

Екскурсії з фізичної географії здійснюються в природу. Вони проводяться в п'ять етапів. Реалізація підготовчого етапу потребує серйозної підготовчої роботи як вчителя, так і учнів. В цей час ведеться збір всієї потрібної інформації про екскурсійні об'єкти, планується маршрут, обумовлюються організаційні питання. Польовий етап, тобто безпосередній вихід в природу, містить інформаційну (вступна бесіда) та практичну частини. Практична робота учнів полягає у виконанні завдань

індивідуального та групового характеру, спостереженні за об'єктами, їх описі, різноманітних вимірах, зборі природних матеріалів для колекцій, замальовках, фотографуванні. На підсумковому етапі здійснюються узагальнення проведеної роботи, вчитель пояснює учням незрозумілі аспекти. При цьому можуть застосовуватися інтерактивні прийоми. На етапі обробки матеріалів тримана інформація впорядковується та систематизується, школярі пишуть звіти про екскурсію, оформлюють стенди, альбоми, колекції зібраних матеріалів. Останній етап – використання результатів в подальшій роботі – передбачає проведення учнівських виступів, конференцій, передачу зібраних матеріалів до краєзнавчого музею тощо [7].

Екскурсійна робота з фізичної географії може мати різне спрямування. Це можуть бути геологічні, геоморфологічні, гідрологічні, ґрунтознавчі, метеорологічні, фенологічні, біогеографічні, екологічні екскурсії, екскурсії з вивчення природно-територіальних комплексів. Кожна з них має свої завдання, специфіку та спорядження. Екскурсії з фізичної географії здійснюються в природу. Вони проводяться в п'ять етапів. Реалізація підготовчого етапу потребує серйозної підготовчої роботи як вчителя, так і учнів. В цей час ведеться збір всієї потрібної інформації про екскурсійні об'єкти, планується маршрут, обумовлюються організаційні питання. Польовий етап, тобто безпосередній вихід в природу, містить інформаційну (вступна бесіда) та практичну частини. Практична робота учнів полягає у виконанні завдань індивідуального та групового характеру, спостереженні за об'єктами, їх описі, різноманітних вимірах, зборі природних матеріалів для колекцій, замальовках, фотографуванні. На підсумковому етапі здійснюються узагальнення проведеної роботи, вчитель пояснює здобувачам незрозумілі аспекти. При цьому можуть застосовуватися інтерактивні прийоми. На етапі обробки матеріалів отримана інформація впорядковується та систематизується, школярі пишуть звіти про екскурсію, оформлюють стенди, альбоми, колекції зібраних матеріалів. Останній етап – використання результатів в подальшій роботі – передбачає проведення учнівських виступів, конференцій, передачу зібраних матеріалів до краєзнавчого музею [9].

Екскурсії з соціально-економічної географії (виробничі, економіко-географічні екскурсії) проводяться за тим же самим алгоритмом, що і екскурсії в природу. Вони передбачають відвідування економічних об'єктів, зазвичай, промислових чи сільськогосподарських підприємств. Однак найчастіше саму екскурсію проводить не вчитель, а працівник підприємства, що потрібно враховувати при плануванні екскурсії. Розповідь має бути побудована на з'ясуванні саме економіко-географічних питань, зокрема особливостей виробництва, економічно-торгівельних зв'язків підприємства, його інтеграції в економіку регіону. По завершенню екскурсії учні пишуть звіти, створюють схеми виробничих зв'язків підприємства. До сфери соціальної географії певною мірою можна віднести і топографічні екскурсії, що полягають у дослідженні місцевих топонімів [3].

В якості прикладу нами було розроблено дві шкільні географічні екскурсії. Перша з них – екскурсія до річки Тетерів з метою визначення її екологічного стану. Вона є програмовою та проводиться в 6 класі. Екскурсія носить пізнавально-дослідницький характер, оскільки передбачає відвідання геологічних пам'яток, гідротехнічної споруди та власне дослідницьку роботу учнів по візуальній оцінці стану річки, пошуку ознак її забруднення. Таким чином, захід передбачає інформаційний та практичний блоки. Під час екскурсії застосовані різні методи та прийоми, зокрема робота в групах. Передбачений також час для природоохоронної роботи, відпочинку [1].

Інша шкільна екскурсія – відвідини підприємства «Житомирські ласощі» – розроблена для учнів 9 класу. Вона є позапрограмовою, адже не передбачена як обов'язкова форма роботи в навчальній програмі. Структура цієї екскурсії подібна до структури екскурсії в природу, але основна відмінність полягає в тому, що під час відвідин виробництва групу найчастіше веде працівник підприємства, а не вчитель. Педагог може повертати хід екскурсії в потрібне русло, ставити уточнюючі питання. Екскурсія на виробництво має менше можливостей для дослідницької роботи учнів, тому в цьому випадку варто звернути посилену увагу саме на етапи узагальнення результатів екскурсії, обробки її матеріалів [8].

Вчитель має багато можливостей удосконалити проведення шкільних екскурсій, збільшити їх ефективність. Це, зокрема, організація заходу в нестандартній формі, впровадження пауз для відпочинку, активного дозвілля. Екскурсія повинна мати, перш за все, навчальний характер. Особливу увагу потрібно звернути на дисципліну під час виходу в природу чи на підприємство дотримання учнями правил техніки безпеки, правил поведінки в природі. Групова та індивідуальна робота має бути проінструментована за допомогою робочих карток. Важливе значення має також і встановлення міжпредметних зв'язків з іншими навчальними дисциплінами, зокрема з біологією та історією. На сьогодні екскурсія отримала статус особливої форми навчальних занять. Це сформована структурна одиниця освітнього процесу, яка відзначається своїми особливостями [4].

В системі загальної середньої освіти навчальні екскурсії є дуже важливою частиною освітнього процесу навчального закладу, вони зазвичай тісно переплетені з усім ходом навчання. Екскурсії не можна розглядати як випадкове, несистематичне явище, що практично не має стосунку до процесу викладання навчальних дисциплін. Екскурсії – це ті ж уроки, але проведені в природі, музеї, на виставці,

тобто в іншому середовищі [13]. Ключові завдання екскурсій полягають у закріпленні теоретичних географічних знань школярів безпосередньо у довкіллі, розвитку уміння встановлювати міжпредметні зв'язки, формуванні пізнавальних інтересів, розумових та творчих здібностей учнів, їх уважності, становленні майбутньої професійної траєкторії. Екскурсії є найбільш яскравою та ефективною формою унаочнення навчального матеріалу. З їх допомогою у здобувачів освіти формується образне уявлення, зростає мотивація до вивчення географії, відбувається більш глибоке оволодіння знаннями, розвиваються навички роботи з приладами, самостійної навчально-дослідницької діяльності, виховується емоційне сприйняття навколишньої дійсності, естетична й екологічна культура [20]. Крім цього, географічні екскурсії обумовлюють реалізацію міжпредметних зв'язків в процесі викладання навчального предмету.

Таким чином, екскурсії є важливою та необхідною складовою освітнього процесу, зокрема при вивченні географії.

Оскільки екскурсії являють собою різнобічні дидактичні утворення, тому їх поділ на групи здійснюється за різними ознаками. Екскурсійна робота з географії розподіляється на дві великі категорії: екскурсії з фізичної та екскурсії з соціально-економічної географії. Вони мають подібну структуру, але різні об'єкти спостереження [15].

З метою вивчення думки щодо доцільності використання екскурсій нами було розроблено анкету-опитувальник і проведено опитування здобувачів загальної середньої освіти. В опитуванні взяли участь 81 респондент Тетерівського ліцею Житомирської області. Опитувальник створено за допомогою онлайн форми Google Forms.

Результати опитування дають можливість визначити рівень набуття знань учнів та засвоєння освітньої програми в цілому.

Поцікавившись у респондентів *чи задовольняє кількість географічних екскурсій?*, отримали відповідь, що 1/3 здобувачів (34,2%) відповіли, що хотілося б збільшити їх кількість (рис. 1).

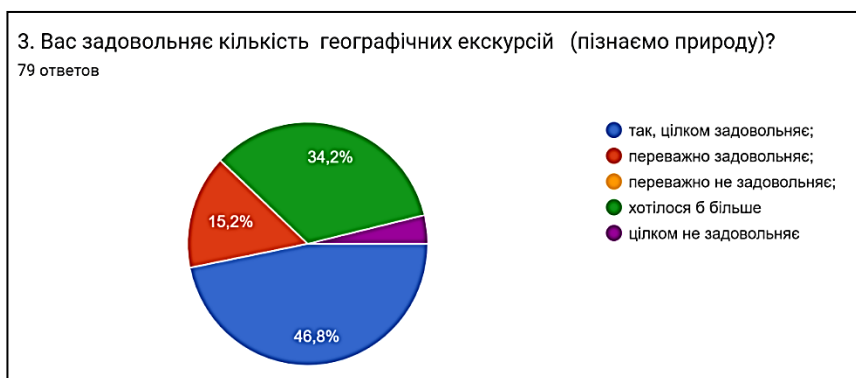


Рис. 1. Діаграма розподілу відповідей здобувачів освіти на поставлене запитання 3

Переважає більшість респондентів (97,4%) вважають, що географічні екскурсії, які пропонує вчитель є досить корисними, і лише 2,6 % респондентів відповіли, що не люблять відвідувати екскурсій (рис. 2).

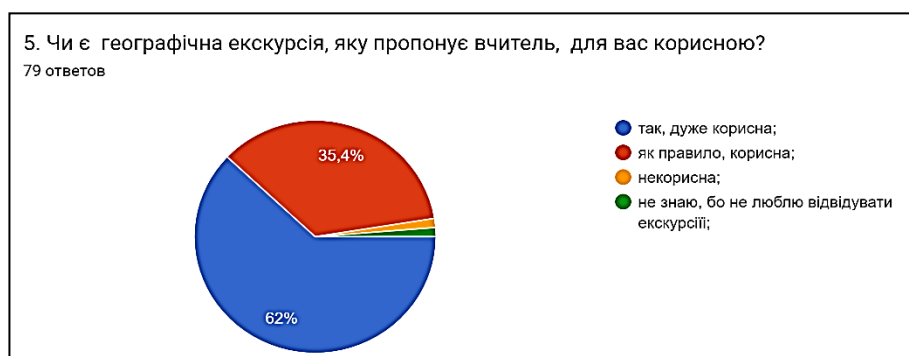


Рис. 2. Діаграма розподілу відповідей здобувачів освіти на поставлене запитання 5

Важливого значення у формуванні мотивації здобувачів освіти до навчання набуває використання інноваційних технологій, зокрема, мультимедійного обладнання, інтернет-ресурсів, цікавих фактів, електронних карт та атласів тощо. Саме застосування інформаційно комунікаційних технологій у проведенні географічних екскурсій дозволить реалізувати поставлену мету і завдання, що значно вплине на результативність (рис. 3).

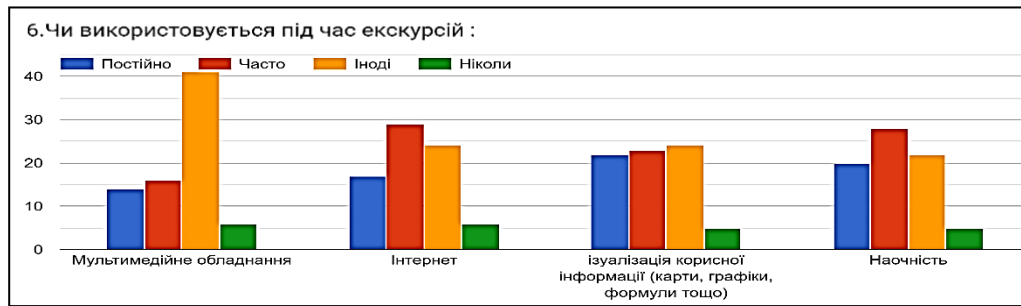


Рис. 3. Діаграма розподілу відповідей здобувачів освіти на поставлене запитання 6

Ми поцікавились у здобувачів освіти «Чи відчують Вони, що краще засвоюється шкільний матеріал під час екскурсій?» 51,9% респондентів відповіли, що постійно відчують; 25,3% – досить часто відчують 20,3% – рідко і лише 2,5% взагалі не відчують (рис. 4).

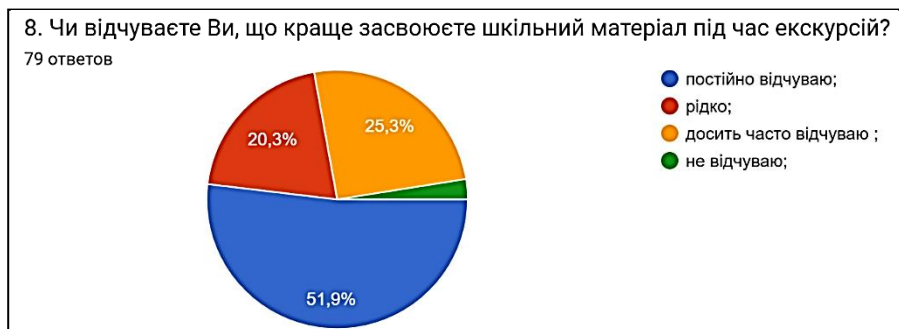


Рис. 4. Діаграма розподілу відповідей здобувачів освіти на поставлене запитання 8

Переважна більшість респондентів 75,9% на запитання: «Як Ви думаєте, екскурсії краще допоможуть Вам отримати якісні знання з географії?» підтвердили, що так, допомагають отримати якісні знання, 22,8% – дали відповідь можливо і лише 1% відповіли – ні, не допоможе (рис. 5).

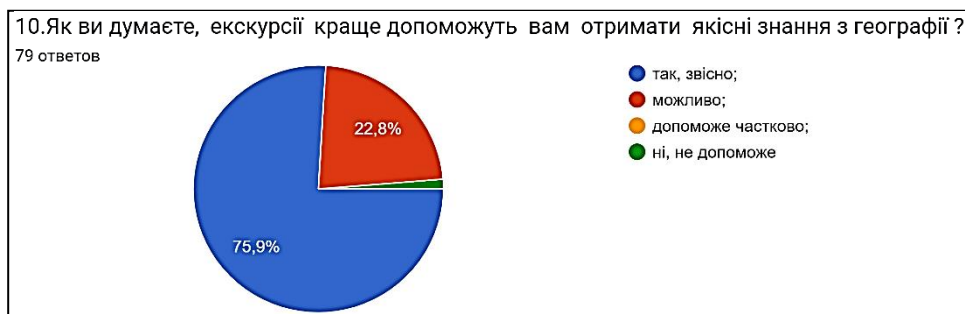


Рис. 5. Діаграма розподілу відповідей здобувачів освіти на поставлене запитання 10

Відповідаючи на питання: «На Вашу думку, з якою метою необхідно відвідувати екскурсії?» більша половина опитуваних 53,2% респондентів відповіли, що під час екскурсій вони підвищують рівень знань, умінь та навичок, 44,3% – для індивідуального розвитку, 2,4% респондентів – мені не відомо для чого і 1% - для відтворення матеріалу підручника (рис. 6).

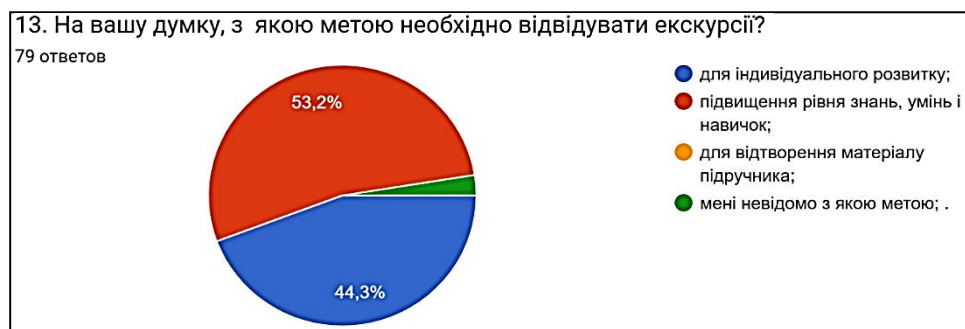


Рис. 6. Діаграма розподілу відповідей здобувачів освіти на поставлене запитання 13

Висновки і перспективи подальших досліджень. У результаті проведеного дослідження з'ясовано, що географічні екскурсії відіграють велику роль в навчальному процесі. Опитування думки здобувачів освіти, довело, що екскурсії займають одну з провідних ролей в засвоєнні навчального матеріалу, розвитку знань, умінь та ключових географічних компетентностей.

Проведення екскурсій спрямовані на задоволення пізнавальних потреб здобувачів загальної середньої освіти, їх фізичний та інтелектуальний розвиток, зміцнення здоров'я, уміння помічати цікаве, незвичне. Екскурсії мають велике виховне значення, розширюють кругозір школярів, розвивають спостережливість, уміння бачити те, що раніше відбувалося поза їх увагою, виробляють практичні навички та вміння – орієнтуватися у просторі, визначати види ґрунтів, рослин, тварин, формувати уявлення про їх життя.

Курси шкільної географії на сучасному етапі базуються на краєзнавчому принципі навчання. Однією з найбільш поширених форм краєзнавчої роботи є навчальна екскурсія, яка полягає безпосередньому спостереженні об'єкту, що вивчається, під керівництвом вчителя. Головними рисами екскурсії є її дослідницький характер та проведення поза межами навчального кабінету. Екскурсії можуть бути проведені в межах багатьох навчальних дисциплін, в тому числі й географії. Така форма роботи дозволяє якнайкраще унаочнити освітній процес, сприяє розвитку уважності, спостережливості, дослідницьких вмінь учнів, їх професійній орієнтації, підвищує пізнавальну активність школярів, виховує шанобливе ставлення до природи та любов до рідного краю.

На сьогодні в українських навчальних закладах є широкі можливості для організації екскурсійної діяльності школярів. Вона є регламентована нормативними документами та є елементом навчальних програм.

Перспективним вважаємо визначення успіху екскурсійної роботи, завдяки систематичному спостереженню за природними і суспільними явищами. Не окремі екскурсії, а чітка система екскурсійної роботи, яка має проводитися регулярно і систематично - є основною умовою підвищення освітньо-виховного рівня шкільної географії.

Список використаних джерел

1. Антоненко В. А., Василюк Л. А., Дорожко Г. І. Навчальні екскурсії як засіб формування географічних знань учнів загальноосвітніх шкіл. *Географія та туризм: матеріали III Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди* (26 лютого 2020 р., м. Харків). С. 37-41.
2. Білянська М. М., Бондаренко Л. І., Лазебна О. М. Застосування методу інтерпретації в процесі проведення екскурсій екологічного спрямування. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. №70, Том 1. С. 36-41.
3. Браславська О.В., Ситник О.І. Гідрологічні дослідження в шкільній географічній освіті. *Вісник Чернівецького університету. Педагогіка та психологія*. 2015. Випуск 738. С. 3-8.
4. Булгаков В., Баштова М. Екологічно спрямовані дослідження геоморфологічних об'єктів у процесі навчання географії в основній школі. *Український Педагогічний журнал*. 2018. №3. С. 136-143.
5. Варакута, О., Гавришок Б. Реалізація краєзнавчого принципу вивчення географії засобами навчальних екскурсій. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: географія*. 2023. №54(1). С. 200-209.
6. Воловик Л. Розвиток пізнавального інтересу, інтелектуальних та творчих здібностей учнів у процесі навчальних екскурсій з географії. *Scientia et societas*. 2022. №2. С. 85-92.
7. Гапчук О. Особливості класифікації навчальних екскурсій з географії, що використовуються в процесі підготовки майбутніх вчителів. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2014. Вип. 43. С. 16-21.
8. Географія (поглиблене вивчення). Навчальна програма для учнів 8 - 9 класів закладів загальної середньої освіти. 8 клас - «Україна у світі: природа, населення». 9 клас - «Україна і світове господарство». «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» (Лист МОН від 25.08.2020 № 1/11-5718). 64 с. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas>.
9. Грицевич В.С. Методичні питання проведення шкільних суспільно-географічних екскурсій на об'єкти виробничої сфери. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, 27 квітня 2023 року, м. Тернопіль. ТНПУ ім. В. Гнатюка / Ред. кол.: Заставецька Л.Б., Заставецький Т.Б., Мариняк Я.О., Стецько Н.П. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2023. С. 306-308.
10. Гришко С. В., Непша Я. Ю. Навчальні екскурсії як форма організації навчально-виховного процесу при вивченні географії. Володимир-Волинський педагогічний коледж ім. А. Ю. Кримського: минувшина, сучасність, майбуття: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, присвяченої 80-річчю освітнього закладу, (28 листоп. 2019 р., м. Володимир-Воли). 2019. С. 332-334.
11. Географія. 6 - 9 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. Затверджено та надано гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» (наказ Міністерства освіти і науки України від 03 серпня 2022 року № 698). 2022. 77 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/navchalna.programa-2022.geography-6-9.pdf/>.
12. Географія. 10-11 класи (Профільний рівень). «Затверджено Міністерством освіти і науки України» (Наказ МОН України від 23.10.2017 № 1407). 2017. 41 с. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>.
13. Географія. 10 - 11 класи. Рівень стандарту Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. 2022. 25 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2022/08/15/navchalna.programa-2022.geography-10-11-standart.pdf>.

14. Модельна навчальна програма «Географія. 6-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори Запогоцький С.П., Карпюк Г.І., Гладковський Р.В., Довгань А.І., Сovenko В.В., Даценко Л.М., Назаренко Т.Г., Гільберг Т.Г., Савчук І.Г., Нікитчук А.В., Яценко В.С., Довгань Г.Д., Грома В.Д., Горовий О.В.). «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» Наказ Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795 (у редакції наказу Міністерства освіти і науки України від 11.04.2022 № 324). URL:<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Prirod.osv.galuz/Heohrafiya/Heohrafiya.6-9-kl.Zapototskyu.ta.in.06.05.2022.pdf/>.
15. Модельна навчальна програма «Географія. 6-9-ті класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Кobernik С. Г., Кovalenko Р. Р., Гільберг Т. Г., Даценко Л. М.). «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» (наказ Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795) (у редакції наказу Міністерства освіти і науки України від 09.02.2022 № 143). 67 с. URL:<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Prirod.osv.galuz/Heohrafiya/Heohrafiya.6-9%20kl.Kobernik.ta.in.06.05.22.pdf/>.

References

1. Antonenko V. A., Vasyliuk L. A., Dorozhko H. I. Navchalni ekskursii yak zasib formuvannya heohrafichnykh znan uchniv zahalnoosvitnykh shkil. Heohrafiia ta turizm: materialy III Vseukr. nauk.-prakt. Internet-konf. Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. H.S. Skovorody (26 liutoho 2020 r., m. Kharkiv). S. 37-41.
2. Білянська М. М., Бондаренко Л. І., Лазебна О. М. Застосування методу інтерпретації в процесі проведення екскурсій екологічного спрямування. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2020. №70, Том 1. С. 36-41.
3. Braslavskaya O.V., Sytnyk O.I. Hidrolohichni doslidzhennia v shkilnii heohrafichnii osviti. Visnyk Chernivetskoho universytetu. Pedahohika ta psykholohiia. 2015. Vypusk 738. S. 3-8.
4. Bulhakov V., Bashtova M. Ekolohichno spriamovani doslidzhennia heomorfolohichnykh ob'ektiv u protsesi navchannia heohrafiy v osnovnii shkoli. Ukrainnyi Pedahohichnyi zhurnal. 2018. №3. S. 136-143.
5. Varakuta, O., Havryshok B. Realizatsiia kraieznavchoho pryntsyupu vyvchennia heohrafiy zasobamy navchalnykh ekskursii. Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Seriia: heohrafiia. 2023. №54(1). S. 200-209.
6. Volovyk L. Rozvytok piznavalnoho interesu, intelektualnykh ta tvorchykh zhidbnosti uchniv u protsesi navchalnykh ekskursii z heohrafiy. Scientia et societas. 2022. №2. S. 85-92.
7. Napchuk O. Osoblyvosti klasyfikatsii navchalnykh ekskursii z heohrafiy, shcho vykorystovuiutsia v protsesi pidgotovky maibutnykh vchyteliv. Pedahohika vyshchoi ta serednoi shkoly. 2014. Vyp. 43. S. 16-21.
8. Heohrafiia (pohlyblene vyvchennia). Navchalna prohrama dlia uchniv 8 - 9 klasiv zakladiv zahalnoi serednoi osvity. 8 klas - «Ukraina u sviti: pryroda, naselennia». 9 klas - «Ukraina i svitove hospodarstvo». «Rekomendovano Ministerstvom osvity i nauky Ukrainy» (Lyst MON vid 25.08.2020 № 1/11-5718). 64 s. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programy/navchalni-programy-5-9-klas/>.
9. Hrytsevych V.S. Metodychni pytannia provedennia shkilnykh suspilno-heohrafichnykh ekskursii na ob'ekty vyrobnychoi sfery. Zbirnyk materialiv Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii, 27 kvitnia 2023 roku, m. Ternopil. TNPU im. V. Hnatiuka / Red. kol.: Zastavetska L.B., Zastavetskyi T.B., Maryniak Ya.O., Stetsko N.P. Ternopil : TNPU im. V. Hnatiuka, 2023. S. 306-308.
10. Hryshko S. V. , Nepsha, Ya. Yu. Navchalni ekskursii yak forma orhanizatsii navchalno-vykhovnoho protsesu pry vyvchenni heohrafiy. Volodymyr-Volynskiy pedahohichnyi koledzh im. A. Yu. Krymskoho: mynuvshyna, suchasnist, maibuttia: materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf. z mizhnar. uchastiu, prysviachenoj 80-richchiu osvitnoho zakladu, (28 lystop. 2019 r., m. Volodymyr-Voly). 2019. S. 332-334.
11. Heohrafiia. 6 - 9 klasy. Navchalna prohrama dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity. Zatverdzheno ta nadano hryf «Rekomendovano Ministerstvom osvity i nauky Ukrainy» (nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 03 serpnia 2022 roku № 698). 2022. 77 s. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/navchalna.prohrama-2022.geography-6-9.pdf/>.
12. Heohrafiia. 10 - 11 klasy (Profilnyi riven). «Zatverdzheno Ministerstvom osvity i nauky Ukrainy» (Nakaz MON Ukrainy vid 23.10.2017 № 1407). 2017. 41 s. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programy/navchalni-programy-dlya-10-11-klasiv/>.
13. Heohrafiia. 10 - 11 klasy. Riven standartu Navchalna prohrama dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity. 2022. 25 s. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2022/08/15/navchalna.prohrama-2022.geography-10-11-standart.pdf/>.
14. Modelna navchalna prohrama «Heohrafiia. 6-9 klasy» dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity (avtory Zapototskyi S.P., Karpiuk H.I., Hladkovskiy R.V., Dovhan A.I., Sovenko V.V., Datsenko L.M., Nazarenko T.H., Hilberh T.H., Savchuk I.H., Nikytchuk A.V., Yatsenko V.S., Dovhan H.D., Hroma V.D., Horovi O.V.). «Rekomendovano Ministerstvom osvity i nauky Ukrainy» Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 12.07.2021 № 795 (u redaktsii nakazu Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 11.04.2022 № 324). URL:<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Prirod.osv.galuz/Heohrafiya/Heohrafiya.6-9-kl.Zapototskyu.ta.in.06.05.2022.pdf/>.
15. Modelna navchalna prohrama «Heohrafiia. 6-9-ty klasy» dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity (avt. Kobernik S. H., Kovalenko R. R., Hilberh T. H., Datsenko L. M.). «Rekomendovano Ministerstvom osvity i nauky Ukrainy» (nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 12.07.2021 № 795) (u redaktsii nakazu Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 09.02.2022 № 143). 67 s. URL:<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Prirod.osv.galuz/Heohrafiya/Heohrafiya.6-9%20kl.Kobernik.ta.in.06.05.22.pdf/>.